

THE SOURCES OF LAW

Delia-Georgiana SEMENESCU

PhD Lecturer

“Constantin Brâncuși” University of Târgu-Jiu

Viorica-Mihaela FRÎNTU

PhD Lecturer

“Constantin Brâncuși” University of Târgu-Jiu

ABSTRACT

THE GENERAL THEORY OF LAW REFERS TO THE TERM SOURCE IN A BROAD AND NARROW SENSE, RESPECTIVELY IN A MATERIAL SENSE AND IN A FIGURATIVE ONE. THIS DISTINCTION IS NECESSARY TO AVOID SOME CONFUSION AND TO DEFINE BROADLY AND PRECISELY THE CONCEPT OF THE SOURCE OF LAW (...)¹.

WHICH ARE THE SOURCES OF LAW? LEGAL SCIENCE DEFINES THE SOURCES OF LAW AS CONCRETE FORMS OF EXPRESSION OF LEGAL NORMS ACTING WITHIN A SYSTEM OF LAW IN DIFFERENT STAGES OF ITS EVOLUTION. SIMPLY PUT, THE SOURCE IS THE MAIN WAY IN WHICH LAW BECOMES KNOWN BY THOSE WHOSE BEHAVIOR IT REGULATES ².

KEY WORDS: LAW, SOURCES OF LAW, LAWS, STATE.

În teoria dreptului, precum și în general, în științele juridice conceptul de izvor al dreptului este folosit într-un sens specific, strict juridic, prin care se au în vedere formele de exprimare a normelor juridice – actele normative (legi, decrete), obiceiul juridic, practica judiciară etc.³

Izvoarele sau sursele dreptului relevă acele acțiuni, procedee, acte care determină crearea de reguli, de norme juridice, care fac parte din dreptul pozitiv și dobândesc validitate⁴.

Esența și conținutul dreptului trebuie să-și găsească modalități potrivite de exprimare, forme adecvate⁵. Dreptul – scrie Hegel – trece în existența faptică mai întâi prin formă, prin faptul că este pus ca lege (...)⁶. Această împrejurare dă dreptului posibilitatea de a fi cunoscut și, pe cale de consecință, de a fi respectat și aplicat la cazul concret. În teoria dreptului și în științele juridice

¹ Costică Voicu, Adriana Camelia Voicu, *Teoria generală a dreptului*, Ediție revăzută și actualizată, Editura Universul Juridic, București, 2013, p. 170.

² Ibidem.

³ Ioan Ceterchi, Ion Craiovan, *Introducere în teoria generală a dreptului*, Editura All, București, 1993, p. 52.

⁴ J.-L. Bergel, *Théorie générale du droit*, ed. a 5-a, Dalloz, Paris, 2012, p. 58 apud Simona Cristea, *Teoria generală a dreptului*, Ediția 2, revizuită și adăugită, Editura C.H. Beck, București, 2016, p. 36.

⁵ Nicolae Popa, *Teoria generală a dreptului*, Ediția 5, revizuită și adăugită, Editura C.H. Beck, București, 2014, p. 152.

⁶ Hegel, *Principiile filosofiei dreptului*, Editura Academiei, București, 1969, p. 242 apud Nicolae Popa, *op.cit.*, p. 152.

de ramură, aceste modalități specifice de exprimare a conținutului dreptului poartă și denumirea de *izvoare ale dreptului* sau *surse ale dreptului*¹.

Termenul izvor provine din latinescul *surgere*, care înseamnă a pune în picioare, a se ridica. Acest verb, la rândul lui, provine din prefixul *sub-*, care semnifică mișcarea de jos în sus și din verbul *regere*, adică a conduce, dirija în linie dreaptă. S-a spus că etimologia termenului arată două elemente ale fenomenului juridic, și anume: emergența și direcția, conducerea, arătarea drumului².

Emergență înseamnă a ieși dintr-un mediu și a se exterioriza, a apărea în lume³.

Direcția sau *conducerea* subliniază faptul că dreptul are rol civilizator asupra societății, el îi apără valorile, chiar dacă, uneori, prin forță de constrângere statală atunci când acestea sunt încălcate⁴.

Analiza izvoarelor dreptului a pus în lumină două accepțiuni ale acestei noțiuni: *izvor de drept în sens material* și *izvor de drept în sens formal*⁵.

Izvoarele materiale sau în sens material desemnează faptul social, forțele creatoare sau factorii care configurează dreptul, geneza dreptului. Întrucât problema ”izvoarelor materiale”, denumite uneori și ”reale” sau ”sociale” face, în realitate, parte din problematica generală, filosofică a dreptului, ea este ratată și cercetată în contextul respectiv, al analizei conceptului și esenței dreptului⁶.

Izvoarele materiale ale dreptului (...) sunt concepute ca adevărate ”dat”-uri ale dreptului, realități exterioare acestuia și care determină acțiunea legiuitorului sau dau naștere unor reguli izvorâte din necesitățile practice (dacă este vorba de obicei). Acestea sunt deci cauzele ultime ale dreptului, ”forțele creatoare” ale dreptului, așa cum le numea Ripert⁷.

În sens *material*, sunt considerate izvoare ale dreptului, factorii de configurare a dreptului, dreptul natural și conștiința juridică (rațiunea umană). Izvoarele materiale, denumite și ”izvoare substanțiale” ale dreptului sunt expresia condițiilor vieții economice, sociale, politice, culturale și ideologice. Factorii economici, sociali, politici, ideologici etc. sunt cei care dau conținut dreptului pozitiv, normelor juridice concrete în care se exprimă în chip concentrat nevoile și exigențele reale ale vieții sub forma comenzilor sociale pe care dreptul le recepționează⁸.

În sens juridic, prin ”izvoare materiale” sunt desemnate faptele omenești (acțiuni, inacțiuni, evenimente la care participă oameni) de care norma de drept leagă nașterea, modificarea și stingerea unor raporturi juridice Prin urmare, un fapt social constituie izvor material al dreptului numai dacă acel fapt face obiectul reglementării unei norme juridice⁹.

Cealaltă accepțiune a noțiunii de izvor de drept ne interesează (...) având în vedere faptul că normele juridice nu se prezintă sub formă nudă. Lor le este caracteristică o anumită formă exterioară. Această formă exterioară poartă denumirea de *izvoare formale* sau forme de exprimare a normei de drept¹⁰.

¹ Nicolae Popa, *op.cit.*, p. 152.

² J.-L. Souriaux, *Le concept de source du droit*, în *Les sources du droit. Aspects contemporaines*, Société de législation comparée, Paris, 2007, p. 27 apud Simona Cristea, *op. cit.*, p. 36.

³ Ibidem.

⁴ Simona Cristea, *op. cit.*, p. 37.

⁵ Nicolae Popa, *op.cit.*, p. 152.

⁶ Ioan Ceterchi, Ion Craiovan, *op. cit.*, p. 52.

⁷ Nicolae Popa, *op.cit.*, p. 152.

⁸ Costică Voicu, Adriana Camelia Voicu, *op. cit.*, p. 170.

⁹ Adrian Gorun, *Fundamentele filosofice ale dreptului*, Editura Bibliotheca, Târgoviște, 2007, p. 124.

¹⁰ Nicolae Popa, *op.cit.*, p. 153.

Noțiunea de izvor al dreptului are și accepțiunea de sursă ideologică, în sensul de bazin de civilizație juridică, la care se conectează un anumit sistem juridic național. În acest sens, bazinul de civilizație juridică de tip romano-germanic a influențat (a fost sursa) a numeroase sisteme legale naționale (printre care și sistemul juridic românesc)¹.

Sensul juridic al noțiunii de izvor formal al dreptului *surprinde o multitudine de aspecte, de modalități prin care conținutul perceptiv al normei de drept devine regulă de conduită, se impune ca model de urmat în relațiile dintre oameni*. Această varietate de forme prin care normele juridice se exprimă, determină pe unii autori² să vorbească despre caracterul eterogen al surselor (al formelor) dreptului³.

Studiul izvoarelor (al formelor de exprimare) ale dreptului conduce la concluzia existenței unei diversități (pluralități) de asemenea izvoare. Necesitatea unei multitudini de forme de exprimare pe care dreptul și le constituie este determinată de multitudinea relațiilor sociale care reclamă reglementare juridică. Ar fi nepotrivit și în dezacord cu cerințele de ordine și legalitate ca dreptul să se exprime într-o unică modalitate. Toate tipurile de drept de până acum au cunoscut o pluralitate de izvoare – acte normative al autorităților statale, obiceiuri, precedente judiciare, doctrina etc. Sisteme de drept calitativ asemănătoare pot să se exprime în forme diferite, așa cum, de altfel, un sistem de drept concret, de-a lungul existenței sale, se poate reproduce în mai multe forme. Ponderea unuia sau a altuia din izvoarele sale formale se modifică în raport de gradul dezvoltării sale, de complexitatea relațiilor sociale pe care le exprimă. Astfel, dacă tipul dreptului feudal cunoaște ca formă de exprimare preponderentă obiceiul, revoluțiile burgheze schimbă radical raportul dintre obicei și actul normativ, în favoarea acestuia din urmă⁴.

Izvoarele formale ale dreptului impuse de evoluția de până acum a dreptului sunt următoarele: *obiceiul juridic, practica judecătorească și precedentul judiciar, doctrina, contractul normativ și actul normativ*⁵.

Obiceiul este, după cum se știe, o regulă de conduită ce se formează spontan ca urmare a aplicării ei repetate într-o perioadă de timp relativ îndelungată într-o colectivitate umană. Obiceiul, sub forma diferitelor datini, tradiții și practici cu caracter moral sau religios a reprezentat modalitatea principală de ordonare a relațiilor sociale și influențare a acțiunii umane în comuna primitivă, în conformitate cu interesele asigurării existenței și securității colectivității. Obiceiul continuă să aibă un rol social și ulterior în toate epocile istorice, ponderea sa variind însă de la o epocă la alta, împreună cu schimbarea și a conținutului social al reglementărilor consacrate de el⁶.

Cutuma (obiceiul juridic) înseamnă legea nescrisă și este cel mai vechi izvor de drept⁷.

Ca regulă socială, obiceiul precede dreptului. El apare în treapta primitivă de dezvoltare a societății, fiind expresia unor necesități pe care orice societate le resimte, necesități legate de conservarea valorilor comunității. La apariția sa, dreptul preia o serie de obiceiuri și le adaptează realității specifice unei societăți politice. Întrucât cea mai nedezmințită lege socială este aceea că societatea (conviețuirea umană) creează reguli, raporturile dreptului cu obiceiul n-au încetat nici un moment, indiferent de ponderea – în plan istoric – a obiceiului în sistemul izvoarelor dreptului⁸.

¹ Ibidem.

² J.L. Bergel, *Méthodes du Droit, Théorie Générale du Droit*, Dalloz, Paris, 1985 *apud* Nicolae Popa, *op.cit.*, p. 153.

³ Nicolae Popa, *op.cit.*, p. 153.

⁴ Idem, p. 156.

⁵ Ibidem.

⁶ Ioan Ceterchi, Ion Craiovan, *op. cit.*, p. 53-54.

⁷ Simona Cristea, *op. cit.*, p. 40.

⁸ Nicolae Popa, *op.cit.*, p. 156.

Obiceiul este rodul unei experiențe de viață a unei comunități, al repetării unei practici. Oamenii aplică unele reguli în procesul interacțiunii lor, de multe ori în mod inconștient. Pe cale de repetiție, ei ajung la convingerea că regula respectivă este utilă și necesar a fi urmată în viața de toate zilele. Societatea înfățișează un tablou caracterizat printr-o paletă extrem de colorată de uzuri, obișnuințe, datini, obiceiuri. Este util să consemnăm faptul că nu toate obiceiurile create de societate devin izvoare de drept. Mecanismul trecerii unui obicei din sistemul general al normelor sociale în sistemul izvoarelor dreptului este marcat de două momente importante: a). fie că statul, prin organele sale legislative, sancționează (recunoaște) un obicei și-l încorporează într-o normă oficială; b). fie că obiceiul este invocat de părți, ca normă de conduită, în fața unei instanțe de judecată și aceasta îl validează ca regulă juridică¹.

Obiceiul juridic în dreptul românesc: istoria dreptului românesc pune în evidență poziția puternică pe care a avut-o dreptul obișnuielnic, începând cu dreptul daco-getic, care s-a menținut, în anumite limite și după cucerirea romană și ajungând până la începutul sec. al XIX-lea².

Dreptul obișnuielnic, numit și Legea pământului (Legea Țării) sau Jus Valachorum, și-a păstrat vreme îndelungată nota de personalitate și a guvernat relațiile sociale ale populației românești din spațiul carpato-danubiano-pontic³.

Primele legiuri românești – a lui Alexandru cel Bun, a lui Vasile Lupu, a lui Matei Basarab – lăsau loc larg de manifestare forței obiceiurilor. Codurile Calimach (1817) și Caragea (1818) făceau referire expresă la dreptul cutumiar. Art. 13 al Codului Calimach prevedea: dacă în acest cod nu s-ar afla o lege potrivită la pricina înfățișată, atunci se cuvine a se urma pământescului obicei carele, în curgerea de mulți ani de obște păzindu-se și între judecători cercetându-se, s-au întărit și cu chipul acesta au dobândit putere legiuită⁴.

După apariția Codului civil, la 1864, rolul obiceiului se restrânge, Codul făcând expres trimitere la anumite obiceiuri⁵.

În dreptul penal, cutuma nu este izvor de drept⁶. Aceasta se explică prin faptul că prin normele de drept penal trebuie combătut fenomenul periculos al infraționalității, pentru apărarea valorilor sociale esențiale, prin prevederea celei mai grele forme ale răspunderii juridice – răspunderea penală⁷, astfel că singurul izvor de drept penal este legea scrisă (legea *stricto sensu*, precum și tratatele și convențiile internaționale privind asistența juridică internațională și cele privitoare la drepturile omului)⁸.

Practica judiciară (jurisprudența) și precedentul judiciar – ca izvoare de drept, acestea au cunoscut o puternică dezvoltare în unele etape ale evoluției istorice a dreptului⁹.

Practica judiciară, denumită în limbaj juridic și **jurisprudență**, desemnează totalitatea hotărârilor judecătorești pronunțate de către toate instanțele de judecată, indiferent de gradul acestora, componente ale sistemului de organizare judecătorească dintr-un stat. Jurisprudența este creația unei autorități judiciare, de aceea se apropie de lege și se deosebește de obiceiul juridic¹⁰.

¹ Nicolae Popa, *op.cit.*, p. 157.

² Costică Voicu, Adriana Camelia Voicu, *op. cit.*, p. 174.

³ Ibidem.

⁴ Nicolae Popa, *op.cit.*, p. 160.

⁵ Ibidem.

⁶ Simona Cristea, *op. cit.*, p. 41.

⁷ C. Mitrache, Cr. Mitrache, *Drept penal român. Partea generală*, Editura Universul Juridic, București, 2012, p. 48 apud Simona Cristea, *op. cit.*, p. 41.

⁸ Simona Cristea, *op. cit.*, p. 41-42.

⁹ Costică Voicu, Adriana Camelia Voicu, *op. cit.*, p. 175.

¹⁰ Ibidem.

Potrivit scopului lor, instanțele de judecată soluționează anumite cauze ce se deduc în fața lor și pronunță hotărâri (sentințe) pe baza legii. Cauzele judecate de tribunale sunt de drept privat sau de drept public. Sesizat (prin acțiune sau prin rechizitoriu), judecătorul trebuie să judece cauza și să pronunțe sentința. El face acest lucru interpretând și aplicând o normă juridică¹.

Actele de autoritate administrativă sunt supuse și ele controlului judecătoresc, pe calea contenciosului administrativ².

Se observă faptul că rolul jurisprudenței este acela de *a interpreta și aplica* la cazuri concrete legea. Activitatea judecătorului este guvernată de două mari principii: a) el se pronunță întotdeauna în cauza pe care o judecă și nu are dreptul să stabilească dispoziții generale în afara speței particulare ce se deduce în fața sa; b) un judecător, potrivit cu regulile de organizare judecătorească din țara noastră, nu este, în general, legat de hotărârea, într-o cauză similară, pronunțată de un alt judecător (și nici chiar de hotărârile sale anterioare)³.

Potrivit acestor reguli, jurisprudența nu poate fi considerată izvor de drept⁴.

Totuși în practică se constată de multe ori faptul că instanțele de judecată ajung la soluții unitare în interpretarea și aplicarea unui text de lege⁵.

Situația acestui izvor de drept este, însă, diferită, în funcție de sistemul de drept:

- în familia dreptului *anglo-saxon*: judecătorul creează reguli de drept prin hotărârile sale (*judge made law*) și trebuie să respecte precedentele judiciare (*stare decisis*);
- în familia dreptului *romano-germanic*: jurisprudența, în general, nu este izvor de drept, cu două excepții – deciziile pronunțate de justiția constituțională, în cazul dreptului românesc, pronunțate de către CCR (Curtea Constituțională a României) și deciziile de interpretare și aplicare unitară a legii, pronunțate de instanța supremă a statului, în cazul nostru, este vorba de deciziile Înaltei Curți de Casație și Justiție (I.C.C.J.) în recursul în interesul legii și în dezlegarea dată unei probleme de drept⁶.

Precedentul judiciar desemnează totalitatea hotărârilor judecătorești cu caracter de îndrumare, pronunțate de Înalta Curte de Casație și Justiție și care au forța obligatorie pentru cazurile similare ce se vor judeca în viitor⁷.

Deciziile CCR se publică Monitorul Oficial al României, sunt obligatorii și au efecte *erga omnes*⁸.

Curtea este o autoritate autonomă, ea nu face parte din puterea legiuitoare, executivă sau judecătorească și nu se subordonează nici unei alte autorități, deciziile ei în cazul excepției de neconstituționalitate prezentând caracteristici ale precedentului judiciar. Excepția de neconstituționalitate a unui text de lege sau ordonanță se ridică în fața unei instanțe de judecată, unde părțile își apără sau își valorifică un interes legitim. În aceste cazuri, Curtea se pronunță *în drept*, ea nu soluționează pe fond litigiul, acest lucru îl face judecătorul fondului. Interpretarea dată de Curte este obligatorie⁹.

Deciziile I.C.C.J. se publică în Monitorul Oficial al României, sunt obligatorii pentru instanțele inferioare și soluția interpretativă este considerată izvor secundar. Deciziile în recursul

¹ Nicolae Popa, *op.cit.*, p. 162.

² Nicolae Popa, *op.cit.*, p. 163.

³ Ibidem.

⁴ Costică Voicu, Adriana Camelia Voicu, *op. cit.*, p. 176.

⁵ Nicolae Popa, *op.cit.*, p. 163.

⁶ Simona Cristea, *op. cit.*, p. 42-43.

⁷ Costică Voicu, Adriana Camelia Voicu, *op. cit.*, p. 175.

⁸ Simona Cristea, *op. cit.*, p. 43.

⁹ Nicolae Popa, *op.cit.*, p. 166.

în interesul legii se pronunță atunci când I.C.C.J. este sesizată că în practica judiciară, în soluționarea aceleiași probleme de drept și în aplicarea aceluiași text de lege, apar soluții diferite. I.C.C.J. este chemată să interpreteze legea, în scopul aplicării sale unitare, interpretarea fiind obligatorie pentru instanțele inferioare. În cazul hotărârilor prealabile pentru dezlegarea unei probleme de drept, în materie civilă sau penală, I.C.C.J. este sesizată de instanțele care judecă o problemă de drept *în ultimă instanță* (adică, fie tribunalul, curtea de apel sau un complet al I.C.C.J.) cu privire la un text de lege neclar, care poate genera practică neunitară. Interpretarea făcută de I.C.C.J. este obligatorie pentru instanțe¹.

Aceste soluții interpretative, constante și unitare sunt invocate uneori ca *precedente judiciare* în activitatea judecătorească, pe baza lor soluționându-se cauzele cu care sunt investite instanțele de judecată. Pentru acest motiv, se consideră că soluția interpretativă dată de suprema instanță se poate înscrie în rândul *izvoarelor secundare* de drept².

Rolul jurisprudenței în dezvoltarea dreptului nu poate fi neglijat. Indiferent de familia de drept, judecătorul este chemat să acopere eventuale lacune ale legii, să găsească soluții, care se impun părților, în principal, dar, prin impactul lor, se impun întregii comunități juridice și societății³.

Jurisprudența CEDO și jurisprudența CJUE fac parte din dreptul intern și sunt izvor principal de drept; deciziile ambelor curți sunt obligatorii pentru statele membre⁴.

Doctrina, ca izvor de drept – poate fi definită ca totalitatea analizelor, studiilor, investigațiilor și interpretărilor prin care specialiștii își exprimă opiniile și concluzii privitoare la fenomenul juridic dintr-un sistem de drept⁵.

A cunoscut un rol important în Evul Mediu (*opinio doctorum*)⁶.

Doctrina juridică a manifestat un deosebit interes pentru stabilirea trăsăturilor definitorii ale legii, inclusiv a conținutului ei volițional, ca expresie a interesului și voinței generale a poporului. Astfel, în Declarația Omului și Cetățeanului din 1789, se arată că legea este expresia voinței generale și că toți cetățenii au dreptul să concureze personal sau prin reprezentanții lor la elaborarea sa (art. 6)⁷.

La ora actuală: influențează soluțiile legiuitorului și judecătorului și prin această influență este considerată că tinde să devină o sursă de drept subtilă, o sursă indirectă, pentru că, analizele critice pe care le face, contribuie la evoluția și inovațiile sale⁸.

Doctrina este expresia dreptului savant, ea exprimă știința dreptului⁹.

Rolul ei este diferit în funcție de familia de drept. În *dreptul anglo-saxon*, doctrina are mai mult un rol auxiliar, de spectator, pentru că nu are dreptul să critice regulile jurisprudențiale, precedentele create de judecător. Ea face o exegeză, dar care este reluare a jurisprudenței. În *familia dreptului romano-germanic*, doctrina este un veritabil actor, pentru că prin soluțiile pe care le propune, ea este preluată de legiuitor sau de judecător. Adeseori, din comisiile de redactare a actelor normative fac parte profesori universitari, autori consacrați ale căror opinii, comentarii, critici și propuneri sunt preluate de legiuitor, contribuind, astfel, la reforme importante ale

¹ Simona Cristea, *op. cit.*, p. 43.

² Nicolae Popa, *op.cit.*, p. 164.

³ Simona Cristea, *op. cit.*, p. 43.

⁴ Ibidem.

⁵ Costică Voicu, Adriana Camelia Voicu, *op. cit.*, p. 178.

⁶ Simona Cristea, *op. cit.*, p. 42.

⁷ Ioan Ceterchi, Ion Craiovan, *op. cit.*, p. 58.

⁸ Simona Cristea, *op. cit.*, p. 42.

⁹ J.-L. Bergel, *Théorie générale du droit*, ed. a 5-a, Dalloz, Paris, 2012, p. 79 apud Simona Cristea, *op. cit.*, p. 42.

dreptului. Judecătorul preia, de asemenea, opiniile autorilor juriști, pronunțând, adeseori, soluții în funcție de interpretările, comentariile și criticile doctrinei de specialitate. Doctrina face comentarii sau note de jurisprudență, în care promovează sau critică o anumită soluție jurisprudențială, influențând practica judiciară viitoare¹.

Este interesant de remarcat faptul că în condițiile formării de noi tipologii juridice (este cazul dreptului european, spre exemplu), se reproduce întregul sistem al izvoarelor dreptului, fiind recunoscută și doctrina izvor de drept².

Contractul normativ – contractul este un act juridic individual, în sensul că el stabilește drepturi și obligații pentru subiecte determinate. Codul civil definește contractul ca un acord de voințe între două sau mai multe persoane spre a constitui, modifica sau stinge un raport juridic. În această accepțiune, contractul nu poate fi izvor de drept³.

Contractul normativ este o specie aparte de contract, care nu se referă la drepturi și obligații pentru subiecți determinați, ca participanți la un raport juridic, ci au în vedere reglementări cu caracter general, impersonal și repetabil. El face parte din izvoarele dreptului pozitiv prezente în ramurile dreptului constituțional, dreptului internațional și dreptului muncii⁴.

Istoria dreptului consemnează un atare izvor de drept în perioada feudală, când prin intermediul unor convenții, se reglementau raporturi dintre stările sociale sau dintre acestea și monarh. *Magna Charta Libertatum* (1215), încheiată (sub forma unei convenții, un contract) între baronii, cavalerii și orășenii răsculați, pe de o parte, și regele Ioan fără de țară, pe de altă parte, este un exemplu, adesea citat, pentru ilustrarea rolului contractului normativ⁵.

Contractul este un important izvor al *dreptului constituțional* în cazul formării confederațiilor sau federațiilor; prin el se statorniceau principiile fundamentale, convenite de statele membre, în constituirea federației sau statului general⁶.

În domeniul *dreptului muncii și securității sociale*, contractul normativ constituie izvor de drept sub forma contractelor colective de muncă, în care sunt reglementate condițiile generale de organizare a procesului muncii într-o ramură de activitate⁷, determinată și pe baza cărora sunt încheiate apoi contractele individuale de muncă⁸.

Contractul colectiv de muncă este, în fond, o convenție-lege care stabilește reguli generale de drept pentru cei care își dau acordul la el. Normele sale sunt generale, reglementând uniform condițiile de muncă ale membrilor, sunt abstracte pentru că reglementează situația tuturor angajaților; sunt permanente pentru că se aplică continuu. Contractul colectiv de muncă este un act sui generis, fiind în același timp act juridic (contract, convenție), sursă de drepturi subiective și obligații reciproce ale părților, dar și *izvor de drept*⁹.

În *dreptul internațional public*, contractul normativ are forma tratatului, fiind izvor principal de drept¹⁰.

¹ Simona Cristea, *op. cit.*, p. 42.

² Nicolae Popa, *op.cit.*, p. 162.

³ Nicolae Popa, *op.cit.*, p. 167.

⁴ Costică Voicu, Adriana Camelia Voicu, *op. cit.*, p. 180.

⁵ Nicolae Popa, *op.cit.*, p. 167-168.

⁶ Ioan Ceterchi, Ion Craiovan, *op. cit.*, p. 64.

⁷ Costică Voicu, Adriana Camelia Voicu, *op. cit.*, p. 181.

⁸ Nicolae Popa, *op.cit.*, p.168.

⁹ Costică Voicu, Adriana Camelia Voicu, *op. cit.*, p. 181.

¹⁰ Simona Cristea, *op. cit.*, p. 44.

În epoca contemporană tratatul, ca expresie a acordului dintre două sau mai multe state cu privire la normele juridice valabile și obligatorii în raporturile dintre ele este un izvor principal al dreptului internațional, având în comparație cu cutuma, o însemnătate primordială¹.

Actul normativ juridic – denumit uneori și Legea ca izvor de drept, are importanța cea mai mare în sistemul izvoarelor dreptului. Locul proeminent pe care-l deține actul normativ în sistemul izvoarelor de drept se explică atât prin cauze istorice, cât și prin rațiuni care țin de trăsăturile de conținut și de formă ale acestui izvor juridic, în raport cu celelalte izvoare².

Ca și celelalte izvoare de drept, actul normativ are propria sa istorie, o evoluție care își fixează punctul de plecare cu 18 secole î.H., când sunt cunoscute primele legi scrise (Codul lui Hammurabi – sec. 18 î.H., Legile lui Manu în India – sec. III d.H., Legile lui Moise la evrei, Legea Mu în China, Legea celor XII Table în Roma antică – sec. V î.H., Legile lui Solon și Dracon în Grecia antică etc.)³.

În feudalism importanța dreptului scris și necesitatea sa începe să se simtă tot mai mult, pe măsura depășirii economiei naturale, a dezvoltării forțelor de producție și a relațiilor de schimb, a creșterii tendințelor de centralizare a puterii de stat. În epoca absolutismului feudal, deși particularismul juridic local, bazat pe cutume, nu dispare total, paralel cu recepționarea dreptului roman (desfășurată mai ales în sec. XIV-XV) sunt edictate legi și coduri de valoare națională cum au fost în Germania Codul Penal Carolina din 1532, în Franța Codul maritim din 1643 și Codul comercial din 1681, în țara noastră Pravilniceasca Condică din 1870, Codul Calimach (1871) și Codul Caragea (1818)⁴.

”Textele înainte de toate” era formula preferată a burgheziei învingătoare. Acest lucru a determinat trecerea pe primul plan al legii, în sistemul izvoarelor de drept. Vasta acțiune de codificare a redus treptat rolul obiceiului. În aceste condiții apariția, la 1804, a Codului civil în Franța a fost considerată ca o adevărată ”novație legislativă”⁵.

Atunci când se utilizează formula: ”legea ca izvor de drept”, trebuie avut în vedere sensul larg al noțiunii de lege (ca act cu putere obligatorie) și nu sensul său restrâns (actul normativ pe care-l adoptă, după o procedură specifică, Parlamentul). Într-adevăr, actul normativ cuprinde, în primul rând, legea elaborată de Parlament (înainte de toate, Constituția), dar nu se reduce la aceasta. Există un sistem al actelor normative⁶.

În sensul larg și comun al termenului, legea – însemnând orice regulă de drept obligatorie – cuprinde orice izvor de drept (în acest sens și obiceiul este o lege, din moment ce este obligatoriu)⁷.

Totalitatea actelor normative alcătuiesc dreptul scris (*jus scriptum*). Siguranța lor în privința organizării ordinii de drept și posibilitatea aplicării lor imediate le conferă o incontestabilă superioritate față de obicei. Pentru acest motiv, în progresul lor juridic, popoarele au trecut de la simple practici cutumiare la dreptul scris (de la obicei la lege)⁸.

¹ Ioan Ceterchi, Ion Craiovan, *op. cit.*, p. 65.

² Nicolae Popa, *op.cit.*, p.168.

³ Costică Voicu, Adriana Camelia Voicu, *op. cit.*, p. 181.

⁴ Ioan Ceterchi, Ion Craiovan, *op. cit.*, p. 57.

⁵ Nicolae Popa, *op.cit.*, p.169.

⁶ Ibidem.

⁷ Ibidem.

⁸ Ibidem.

Actul normativ reprezintă izvorul de drept creat de autoritățile publice investite cu putere de legiferare (parlament, guvern, organe ale administrației locale), care cuprinde norme general-obligatorii, a căror aplicare poate fi realizată și prin forța coercitivă a statului¹.

În fiecare sistem juridic național, denumirea și ierarhia izvoarelor dreptului este concret determinată².

Există o ierarhie (piramidă) a actelor normative: în vârful piramidei se află Constituția (legea fundamentală a statului), apoi, legile organice, urmate de legile ordinare și de ordonanțele Guvernului (ordonanțele conțin norme cu putere de lege ordinară și au aceeași forță juridică), apoi, hotărârile de Guvern, după care urmează ordinele miniștrilor, ordinele prefectilor, hotărârile Consiliului județean, dispoziții ale primarilor din orașe-reședință de județ, hotărârile Consiliului local, dispoziții ale primarilor din comune³.

Locul central în sistemul actelor normative îl ocupă legea având în vedere că aceasta este actul normativ elaborat de Parlament, organul puterii legiuitoare, care exprimă voința și interesele alegătorilor. Față de celelalte acte normative, legea se distinge prin cel puțin trei trăsături specifice: a) legea are o procedură aparte de elaborare; b) legea are totodată caracter normativ (celelalte acte ale organelor executive pot avea atât caracter normativ, cât și individual); c) legea are competență de reglementare *primară* și *originară* (în sensul că relațiile sociale trebuie să-și găsească oglindire normativă în mod primordial în conținutul legilor și nu al altor acte normative, acestea nefăcând altceva decât să dezvolte și să nuanțeze reglementările primare cuprinse în legi)⁴.

Constituția României este legea fundamentală care cuprinde un sistem articulat de norme juridice investite cu forța juridică superioară privitoare la: organizarea de stat, structurile economice și formele proprietății, drepturile și libertățile fundamentale ale omului⁵.

Prin esența sa, Constituția are o valoare juridică superioară față de orice altă normă de drept, fiind expresia voinței supreme a poporului, care hotărăște asupra problemelor sale esențiale⁶, reprezentând totodată și o stare de spirit – ea este o adevărată cutie de rezonanță a spiritualității naționale⁷.

Legile constituționale sunt definite ca legi de revizuire, de modificare a Constituției, care sunt înzestrate cu o forță juridică superioară celorlalte categorii de acte normative, fiind adoptate de către Parlament potrivit unor proceduri speciale⁸.

Legile organice sunt situate, din punct de vedere al forței juridice, după Constituție și legile constituționale, dar înaintea tuturor celorlalte izvoare de drept. Această poziționare a legilor organice este determinată de importanța obiectului lor de reglementare juridică⁹.

Astfel, art. 73 din Constituția României prevede domeniile de reglementare a legii organice: sistemul electoral; organizarea și funcționarea partidelor politice; statutul deputaților și al senatorilor, stabilirea indemnizației și a celorlalte drepturi ale acestora; organizarea și desfășurarea referendumului; organizarea guvernului și a Consiliului Suprem de Apărare a Țării; regimul stării de asediu și al stării de urgență; infracțiunile, pedepsele și regimul executării acestora; statutul funcționarilor publici; contenciosul administrativ; organizarea și funcționarea

¹ Costică Voicu, Adriana Camelia Voicu, *op. cit.*, p. 181.

² Adrian Gorun, *op. cit.*, p. 125.

³ Simona Cristea, *op. cit.*, p. 44.

⁴ Nicolae Popa, *op.cit.*, p.170.

⁵ Costică Voicu, Adriana Camelia Voicu, *op. cit.*, p. 182.

⁶ Ibidem.

⁷ Nicolae Popa, *op.cit.*, p.171.

⁸ Costică Voicu, Adriana Camelia Voicu, *op. cit.*, p. 183.

⁹ Ibidem.

Consiliului Superior al Magistraturii, a instanțelor judecătorești, a Ministerului Public și a Curții de Conturi; regimul juridic general al proprietății și al moștenirii; organizarea generală a învățământului; organizarea administrației publice locale, a teritoriului, precum și regimul general privind autonomia locală; regimul general privind raporturile de muncă, sindicatele, patronatele și protecția socială; regimul general al cultelor; celelalte domenii pentru care în Constituție se prevede adoptarea de legi organice.

Legile ordinare sunt actele normative care reglementează orice domeniu al relațiilor sociale, cu excepția celor rezervate legilor constituționale și legilor organice. Ele pot fi de sinteză (Coduri: Codul civil, Codul vamal, Codul comercial, Codul familiei etc.) și legi speciale¹.

O altă clasificare a legilor se referă la:

- legi generale sau dreptul comun în materie – ex.: Codul civil este o lege generală, ca și Codul penal;
- legile speciale reglementează un domeniu particular, individualizat de mănunchiul de relații sociale specifice reglementate. Legile speciale pot deroga de la legea generală (lex speciali derogat generali);
- legi excepționale care se emit în situații deosebite și fixează în cuprinsul normelor consecințele juridice ale aplicării lor².

Potrivit art. 115 alin. (1) și (2) din Constituție, Parlamentul poate adopta o lege specială de abilitare a Guvernului pentru a emite ordonanțe în domenii care nu fac obiectul legilor organice, această lege de abilitare stabilind, în mod obligatoriu, domeniul și data până la care se pot emite ordonanțe.

Delegarea legislativă implică deci posibilitatea reglementării primare și originare prin ordonanțe emise de Guvern, posibilitatea sever circumstanțiată prin dispozițiile constituționale. În acest sens s-a pronunțat și Curtea Constituțională în Decizia nr. 102\1995 (Monitorul Oficial nr. 287 din 11 decembrie 1995)³.

Conform art. 115 alin. (4) și (5), Guvernul poate adopta ordonanțe de urgență numai în situații extraordinare a căror reglementare nu poate fi amânată, având obligația de a motiva urgența în cuprinsul acestora. Ordonanța de urgență intră în vigoare numai după depunerea sa spre dezbateră în procedură de urgență la Camera competentă să fie sesizată și după publicarea ei în Monitorul Oficial al României.

Ordonanțele de urgență nu pot fi adoptate în domeniul legilor constituționale, nu pot afecta regimul instituțiilor fundamentale ale statului, drepturile, libertățile și îndatoririle prevăzute de Constituție, drepturile electorale și nu pot viza măsuri de trecere silită a unor bunuri în proprietate publică [art. 115 alin. (6)].

Decretul poate fi considerat izvor de drept numai în măsura în care conține reguli de conduită generale și obligatorii, iar dacă sunt ratificate de Parlament devin legi și au forța juridică a acestora. În dreptul român actual Președintele României poate emite decrete cu caracter normativ sau cu caracter individual⁴.

Tratatele, convențiile internaționale, dacă sunt ratificate de Parlament, fac parte din dreptul intern. Tratatele în materia drepturilor omului, dacă sunt mai favorabile decât dispozițiile interne, au prioritate față de dreptul național⁵.

¹ Ibidem.

² Costică Voicu, Adriana Camelia Voicu, *op. cit.*, p. 183.

³ Nicolae Popa, *op.cit.*, p.171.

⁴ Costică Voicu, Adriana Camelia Voicu, *op. cit.*, p. 183.

⁵ Simona Cristea, *op. cit.*, p. 44.

Autoritatea tratatelor este supusă îndeplinirii a două condiții:

- condiția ratificării de către Parlament;
- condiția reciprocității, adică fiecare parte să aplice tratatul în mod efectiv¹.

În ceea ce privește textele europene, există izvoare primare, originare și izvoare secundare².

Izvorul *primar* sau *originar* îl constituie *tratatele constitutive* (Tratatul de la Paris și Tratatul de la Roma) care au pus bazele Uniunii Europene; *tratatele de modificare a tratatelor constitutive*; *tratatele de aderare ale statelor membre la Uniune*; *diferitele protocoale, convenții, documente anexe la aceste tratate*, pe care Curtea le-a caracterizat ca având ”aceeași forță imperativă”³.

Izvorul *derivat* constă în *actele juridice* ale instituțiilor emise pentru exercitarea competențelor Uniunii, conform art. 288 din Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene⁴, fiind *izvoare secundare*.

Actele europene se împart în regulamente, directive, decizii, recomandări și avize. *Regulamentele* sunt echivalentele legii din dreptul intern, se aplică direct în dreptul național, în schimb, *directivele*, trebuie transpuse printr-o lege națională în dreptul intern, dar această lege trebuie să-i reproducă în mod integral conținutul, pentru că legea națională nu are voie nici să adauge, nici să restrângă dispozițiile directivei europene⁵.

Deciziile europene sunt, de asemenea, obligatorii pentru statele membre, dar, spre deosebire de regulamente și directive care au efecte *erga omnes*, reglementând norme generale și abstracte, deciziile au caracter individual, putând avea în vedere o persoană, o întreprindere sau un stat membru; la rândul lor, recomandările și avizele nu au forță constrângătoare, nu sunt obligatorii⁶.

Ca urmare a efectului direct al dreptului comunitar asupra dreptului național, pentru fiecare proiect de act normativ elaborat de legiuitorul român este necesară o motivare care trebuie să cuprindă o mențiune expresă cu privire la compatibilitatea acestuia cu reglementările comunitare în materie, determinarea exactă a acestora și, dacă este cazul, măsurile viitoare de armonizare care se impun⁷.

În doctrină, s-a consacrat principiul preeminenței dreptului european față de cel intern, de unde rezultă caracterul supranațional al actelor normative europene⁸.

În materia drepturilor omului, Convenția europeană a drepturilor omului este, de asemenea, izvor de drept prioritar față de dreptul intern, având caracter supranațional. Prevederile Convenției au un efect direct în dreptul național, fiind invocate și aplicate în practica judiciară în mod direct⁹.

¹ B. Petit, *Introduction générale du droit*, ed. a 7-a, PUG, Grenoble, 2008, p. 30 apud Simona Cristea, *op. cit.*, p. 44.

² Simona Cristea, *op. cit.*, p. 44.

³ Nicolae Popa, *op.cit.*, p.172.

⁴ Ibidem.

⁵ Simona Cristea, *op. cit.*, p. 45.

⁶ Ibidem.

⁷ Nicolae Popa, *op.cit.*, p.172.

⁸ Ph. Malinvaud, *Introduction à l`étude du droit*, Lexis Nexis, Litec, Paris, 2011, p. 73-74 apud Simona Cristea, *op. cit.*, p. 45.

⁹ Ph. Malinvaud, *Introduction à l`étude du droit*, Lexis Nexis, Litec, Paris, 2011, p. 75-83 apud Simona Cristea, *op. cit.*, p. 45.

BIBLIOGRAFIE

- Ceterchi Ioan, Craiovan Ion, *Introducere în teoria generală a dreptului*, Editura All, București, 1993.
- Cristea Simona, *Teoria generală a dreptului*, Ediția 2, revizuită și adăugită, Editura C.H. Beck, București, 2016.
- Gorun Adrian, *Fundamentele filosofice ale dreptului*, Editura Bibliotheca, Târgoviște, 2007.
- Popa Nicolae, *Teoria generală a dreptului*, Ediția 5, revizuită și adăugită, Editura C.H. Beck, București, 2014.
- Voicu Costică, Voicu Adriana Camelia, *Teoria generală a dreptului*, Ediție revăzută și actualizată, Editura Universul Juridic, București, 2013.